

a odmietali plniť také rozkazy zradcovských vládných činiteľov, ktoré by mohli podkopať jeho úspešný boj.

VYZÝVAME VÁS,

aby ste napomáhali okamžitému narukovaniu záložného vojska, pomáhajte pri zásobovaní vojska a partizánov, dávajte rýchle a hodnoverné zprávy nášmu vojsku o pohyboch a sile nemeckého, nám nepriateľského vojska. Prinášajte každý obeť bojujúcemu vojsku.

Zradcovia chystajú vo svojej zapredaneckej duši najväčšie pohromy, akých je schopné ich čierne svedomie.

Chcú nás pripraviť o česť pred slodobymilovnými národami Európy. Nútia nás bojovať s vrahmi nášho národa proti tým, ktorí vylievajú krv za slobodu ujarmených národov a tak i za našu slobodu.

Chcú uvaliť na nás pečať zrady a zbabelosti.

Nikdy nebolo strašnejšej a kritickejšej chvíle v dejinách nášho národa, ako je táto osudová chvíľa. Slováci, myslite na svoje rodiny! Chráňte životy svojich žien a detí pred krutým násilím vražedného nemeckého vojaka, ktorý nepozná zľutovania a vo svojej zúrivosti a pomstychtivosti stratil všetky city ľudskosti a práva.

Vo chvíli, keď naše vojsko je odhodlané bojovať za našu česť, slobodu a právo, nemôže a nesmie ani slovenské obyvateľstvo stáť stranou. So všetkým úsilím musí vojsko podporovať, aby národ nezahynul, ale čím skôr dosiahol víťazstva nad nepriateľom.

Medzi sebou nebudeme trpieť kolaborantov a zbabelcov, ktorí zo ziskuchtivosti a zbabelosti podkopávajú budúcnosť národa a ani v tejto vážnej dobe nepripoja sa k nášmu boju.

Vzpomeňte si, že na všetkých frontoch sú Nemci bití, skladajú zbrane, ich vojaci a generáli utekajú do zajatia. Nechceme byť spojencami porazených Nemcov a Maďarov.

Povážte, do akej hanby by Slovákov uvrhli a aký osud by očakával naše deti, keby sme sotrvali spojenie s porazeným nemeckým národom. Víťaznými spojeneckými vládami je náš štát, Československá republika zabezpečená na svojej predvojnovovej veľkosti.

Sme tedy spojencami veľkých a víťazných národov. Musíme zostať verní svojim spojencom, svojej cti a lepšej budúcnosti.

Nepripravme sa zradou niektorých zapredancov o priazeň mocných spojencov a všetkých slodobymilovných národov celého sveta. Víťazstvo spojencov je isté a my nesmieme dopustiť, aby nás stihol krutý osud porazeného národa vo spojení s Nemeckom.

Len odboj v rámci Československej republiky postaví nás do radu spojencov: Sväzu sovietskych socialistických republik, Anglicka, Ameriky, Číny a ostatných spojeneckých národov a zabezpečuje nám radostnú budúcnosť víťazov.

ZA NAŠE VÍŤAZSTVO DO PRÁCE A DO BOJA!

AÚD KSS Bratislava, čís. pñr. 5060/53. Tisk — Též O. Laciak, Slobodný slovenský vysielač, Bratislava 1961, str. 117—118.

[45]

1944, 30. srpen. Banská Bystrica. — *Leták Revolučního národního výboru s prvními zprávami o střetnutí partyzánských oddílů s hitlerovskými vojenskými jednotkami — o vypuknutí Slovenského národního povstání.*¹

¹ Banskobystrický národní výbor, ustavený 25. srpna 1944 (srv. Kropilákovu studii ve sborníku Slovenské národné povstanie, str. 212), vystoupil z ilegality 30. srpna (viz kroniku města B. Bystrice, AÚD KSS Bratislava, f. 6, inv. j. 203). Měl skoro 40 členů. V prvních dnech povstání vystupoval pod názvem Revoluční národ-

ný výbor, oblasť I. (jako I. oblasť mělo se podle V. Šrobára označovat celé svobodné povstalecké území na rozdíl od území obsazeného ještě Hitlerovci. — srv. Kropilákovu studii, tamtéž) a vzhledem k tomu, že proklamace k obyvatelstvu, vyslaná 30. srpna bansko-bystrickým rozhlasem, byla vydána jménem předsednictva Ústředního národního výboru (a tak byla rozšiřována jako leták i tiskem — viz např. Bojovník, 6. 9. 1944), byl také označován jako Ústřední národní výbor některými národními výbory v povstalecké oblasti (srv. Kropilákovu studii, str. 213; též AÚD KSS Bratislava, čís. přír. 5086).

Revoluční národní výbor, oblasť I., převzal 30. srpna výkonnou moc jak v městě B. Bystrica, tak v bansko-bystrickém okrese (teprve 31. srpna se podle údajů v městské kronice B. Bystrice ustavil zvláštní okresní národní výbor vedle národního výboru místního za účasti delegátů z celého okresu) a stal se — hlavně v důsledku postavení, které měla v povstání počínaje 29. srpna B. Bystrica — až do ustavení Slovenské národní rady, ke kterému došlo 1. září, přirozeným politickým centrem povstaleckého Slovenska, na které se obracely telefonicky, písemně i prostřednictvím delegátů a posílá s žádostmi o radu a pomoc národní výbory ze všech okresů povstaleckého Slovenska (viz uvedená kronika).

Vytvoření Revolučního národního výboru oblasť I. v Banské Bystrici však současně představovalo vážný článek v Šrobárových mocenských plánech, koordinovaných s představami londýnské benešovské emigrace. Šrobár se totiž již od léta 1943 pokoušel vystupovat jako jediný vedoucí činitel protifašistického odboje na Slovensku a aby podepřel — proti ilegální SNR — váhu své benešovsky, českoslovakisticky orientované skupiny, organizoval od jara 1944 velmi úsilovně za pomoci velkých peněžních částek z pravičáckých žilivů svou vlastní síť ilegálních „národních výborů“. Velmi blízké styky měl pak přes Vesela s činiteli Vojenského ústředí. Beneš sám se snažil, aby upevnil Šrobárovo autoritu v řadách slovenského odbojového hnutí, případně, aby dosáhl sjednocení veškerého odboje pod Šrobárovým vedením. To však odmítla ilegální SNR a nakonec se od Šrobára distancovala, na což měl vliv zřejmě postoj zástupců KSS v SNR (viz depeše z 24. 8. 1944, AÚD KSS Bratislava, čís. přír. 5155/53, zpráva od Víta).

Na varovnou zprávu, že mu hrozí zatčení, uchýlil se Šrobár z Trenčianských Teplic, kde žil celou válku, 25. srpna 1944 do B. Bystrice k svému příteli a spolupracovníku v ilegální práci V. Paulinymu a poté do horské vesnice Donoval (Demokracie v ilegalite a v povstání, str. 16 n.), kde ho v noci z 29. na 30. srpna vyburcovali ze spánku důstojníci z Vojenského ústředí v čele s M. Veselem. Rázem se tak ocitl uprostřed událostí v situaci, kdy z celé SNR byl v Bystrici pouze Ursíny a Styk (který byl ovšem členem ilegální SNR pouze krátkou dobu a nepatřil k jejím vedoucím činitelům), obklopen skupinou představitelů povstalecké armády, těsně spojených s londýnskou buržoazní emigrací. Této situace využil Šrobár k tomu, aby se pokusil vytvořit bez ohledu na existenci ilegální SNR centrální revoluční orgán benešovského zaměření a podle benešovských představ.

Ovšem Šrobár sám ani jeho nejbližší spolupracovníci v žádné sestavě RNV nefiguruji. (Tak např. jméno V. Paulinyho nacházíme před datem 1. 9. pouze v souvislosti s ustavením okresního národního výboru 31. 8. 1944, kdy Pauliny pronesl projev.) Jeho plán je však zřetelný z údajů obsažených v kronice města B. Bystrice. Z ní se dovídáme, že na 1. září byla svolána ze Šrobárova podnětu porada národních výborů, na níž měl být vytvořen vrcholný orgán povstání a přijata Ústava revolučních národních výborů. Mimo to se předpokládalo, že z této porady budou odeslány telegramy prezidentu Benešovi, maršálu Stalinovi a všem spojeneckým vládám (viz Památná kniha mesta Banskej Bystrice, sv. II., OA B. Bystrica; srv. též neúplný výpis z této kroniky za období Slovenského národního povstání v AÚD KSS Bratislava, f. 6, inv. j. 203). V tomto smyslu zmiňuje se o přípravách k této poradě i člen původního bansko-bystrického RNV, oblasť I., dr. J. Šujan v brožuře Slovenské národné povstanie, vydané v r. 1945. Šujan uvádí, že Šrobár projevilo přání, aby byla na 1. září svolána společná schůze MNV a ONV v B. Bystrici, na níž by byl ustaven „Ústředný národní výbor, ktorý by postupne kooptoval za člena každého ilegálneho pracovníka z iných okresov a krajov, ktorý sem prišiel a hlásil sa do práce“ (str. 21).

Avšak dříve než se tato porada uskutečnila, došlo k dohodě mezi Šrobárem a představiteli SNR, kteří se mezitím dostavili do B. Bystrice. Jak uvádí G. Husák, díky autoritě KSS, proti jejímuž stanovisku se neodvážil nikdo vystupovat, byla uznána za centrální moc všemi orgány včetně armády i všemi politickými skupinami Slovenská národní rada. Na žádost skupiny Ursíny—Lettrich byl přijat mezi designované členy SNR i Šrobár a několik jeho stoupenců, „hoci predtým bolo k nim stanovisko zásadne odmietavé“.

K poradě svolané na 1. září pak došlo — ještě před ustavující schůzí SNR — avšak již za jiné situace, než za jaké byla svolána. Její průběh líčí již citovaná bansko-bystrická městská kronika. Zúčastnili se jí členové MNV a ONV v B. Bystrici, zástupci ze Zvolena, dále Šrobár, Husák, Ursíny, Ertl, V. Pauliny a další. Shromáždění předsedal Šrobár, který se po krátkém úvodním projevu (po němž přítomní zazpívali spontánně čs. hymnu) omluvil, že pro neodkladnou práci musí odejít. Došlo ke vzrušenému intermezzu, kdy místopředseda ONV připomínal původní program porady a žádal jeho dodržení. Tehdy se zvedl a odcházel G. Husák. Teprve po slovech V. Paulinyho, který apeloval k dorozumění, došlo k projevům G. Husáka, J. Ursínyho a D. Ertla (jménem sociálních demokratů). Po té se shromáždění rozešlo. Téhož dne pak došlo na zvláštní poradě k ustavení SNR. „Takto potom sišlo — napsal J. Šujan v citované brožuře — s konstituovania Ústředného národního výboru v tom smysle, ako to bol radil Dr. Šrobár predtým.“ (V rozhovoru, který se uskutečnil v červenci 1962, potvrdil J. Šujan správnost závěrů, k nimž došli editoři na základě rozboru dochovaných pramenů.

Dnes dopoludnia vydal revolučný národný výbor prvú výzvu k občanom a vojakom Slovenska. Slobodný banskobystrický rozhlas rozšíril výzvu po celom svete. Odpor proti germánským násilníkom a vrahom bol tak oficiálne vyhlásený.

V prvých správach o priebehu udalostí sa hovorí:

Dnes v dopoludňajších hodinách postavily sa naše oddiely armády a partizánov na odpor proti nemeckým okupantom. Občianstvo aj armáda prijalo výzvu s nadšením. Akcie prechádzajú úspešne. V našich rukách je Banskobystricko, Pohronie, Orava, Spiš, Turiec a Liptov. Na Považí, kde je situácia ťažšia, kladú naše oddiely tuhý odpor. V Žiline má Národný výbor situáciu v rukách.

SLOVÁCI, BRATIA A SESTRY!

Žoldáci krvavého Führera vztiahli ruku aj na našu drahú domovinu. Slovenská armáda a slovenský ľud povedal jasne a jednoznačne svoje slovo. Nebudeme sa hrbíť, otročiť, pomáhať predĺžiť aj tak stratenú vojnu.

Bránime aktívne našu drahú zem. Chceme seba a našich drahých ochrániť osudu všetkých porobených národov.

Miestne Národné výbory preberajú týmto okamihom správnu moc na každom mieste. Naša vec je v dobrých rukách. Zachovajte poriadok, pokoj a pracovnú disciplínu. Pomáhajte sebe navzájom, pomáhajte bojujúcim bratom. Držte sa príkazov zodpovedných činiteľov občianskych a vojenských. Zachovávajúte predpisy protiletectkej ochrany.

Nepomáhajte nepriateľovi zmätkom a neposlušnosťou!

Slováci, bratia, každý na svoje miesto!

AÚD KSS Bratislava, čís. príř. 5075/53. Tisk.

Podle J. Sujana byl začátek i celý průběh porady z 1. 9. 1944 velkým překvapením pro ty, kdož jí na Šrobárovův pokyn připravovali. Šrobárovým postupem prý se cítili zaskočení.)

Se snahami šrobárovců o vytvoření centrálního orgánu, nadřazeného všem národním výborům na povstaleckém území, souvisí i oběžník, adresovaný všem okresním náčelníkům a obvodním notářům a příloha tohoto oběžníku — směrnice pro činnost místních národních výborů, datovaná 1. září 1944. Podpis na obou dokumentech zní — „Revolučný národný výbor v Banskej Bystrici“. Z hlediska, které sledujeme, je důležité především to, že se oběžník obrací na všechny okresní náčelníky, že hovoří v množném čísle o okresních úřadech a okresních národních výborech a dále pak poslední věta oběžníku: „Všetky miestne a okresné RNV nech hlásia hneď sostavenie a mená členov každého jednotlivého výboru ústrediu RNV I, oblasti v Banskej Bystrici, Mestský dom.“ Oba dokumenty se dochovaly jako fotokopie kartáčových otisků s vyznačenými korekturami a s rukopisnou poznámkou „1000 kusov“ (AÚD KSS Bratislava, čís. příř. 18461/56 a VHA Praha, DO, kart. 89, fasc. 1, čís. 4). Jak potvrdil J. Sujan, oběžník a směrnice byly připraveny pro poradou, svolanou na 1. září 1944 a po schválení měly být vytištěny a rozeslány na místa určení. K tomu však již nedošlo (srv. přípis župního úřadu v B. Bystrici ze dne 12. 9. 1944, v němž se sděluje, že „obežník revolučného národného výboru nevyšiel“; StA B. Bystrica, ŽP — I prez., č. 2720/1944). Proto také veškeré pátrání po těchto dokumentech v okresních archivech bylo bezvýsledné. Župní úřad pouze použil oběžníku jako podkladu při koncipování směrnice pro zakládání MNV, zaslanych všem okresním náčelníkům pohronské župy 2. 9. 1944 (tamtéž; viz dále pozn. čís. 2. k dokumentu čís. 54).

Z dalších písemností banskobystrického RNV, I. oblast, se zachovalo velmi málo. Kromě vyhlášky o převzetí moci je to pouze přípis č. 24/1944 z 30. 8. 1944, jímž se přikazuje okresnímu náčelníkovi v B. Bystrici, aby předsedu RNV v B. Bystrici Zemana okamžitě uvedl do funkce měšťanosty B. Bystrice. (OA B. Bystrica, f. OÚ B. Bystrica, č. D 1 — 1646/44 prez.). Pak jsou to jen zmínky o jeho činnosti v materiálu banskobystrického okresního úřadu (1. 9. 1944 oznamuje presidium ŽU okresním úřadům, že župan Hanes převzal vedení ŽU na základě rozhodnutí RNV oblast I. v B. B. — OA B. Bystrica, f. OÚ B. Bystrica, č. 1685/44 prez.; 31. 8. 1944 sděluje OÚ všem četnickým stanicím, že RNV oblast I. zakázal na území okresu rozšiřování všech časopisů kromě Národních novin — tamtéž, č. D 1 — 1647/44 prez.).